

Doktor Nazım Bey (1872-1926)

Vardar boylarından olan Hacı Abdülhamit Efendi ve Ayşe Hanım'ın oğlu Dr. Nazım Bey, 1872 yılında Selanik'te doğdu. Babası Hacı Abdülhamit Efendi, Selanik merkez çarşısında bir çok dükkanı bulunan ve çok zengin olan biriydi. Dr. Nazım küçük yaşta babasını kaybetti ve kendisinin eğitimiyle annesi Ayşe Hanım ilgilendi. Sert tabiatlı bir baba olan Hacı Abdülhamit Efendi, ailesini de etkilemiş olacak ki Dr. Nazım Bey de sert karakterliydi. Fakat onun cemiyet içinde çalışkanlığı ve samimi hareketleri ittihatçı gençleri etkiledi.

Dr. Nazım Bey, önce mahalle mektebine gitti ve ardından Selanik'te rüştiyeyi 1887'de tamamladıktan sonra aynı yıl Akseri Tıbbiye İdadisi'ne devam etti. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin üçüncü sınıfına kadar okudu.

Diğer öğrenciler gibi Dr. Nazım Bey de okulda Namık Kemal'in yazılarını okuyarak onun etkisinde kaldı. Milli ve vatani duygularla beslenen Dr. Nazım Bey; Askerî Tıbbiye-i Şahane'de 4 Haziran 1889 tarihinde gizli olarak kurulan İttihad-i Osmani Cemiyeti'ne üye oldu. Dr. Nazım Bey cemiyet içinde aktif görevler alarak II, Abdülhamit yönetimine karşı olan siyasî görüşlerini gençlere anlatmaya çalıştı. Kendine özgü çalışmaları ve disiplin anlayışı ile cemiyet içinde en dikkat çeken faal üyeler arasında yer aldı. Çalışkanlığı ile gençlere örnek oldu.

Dr. Nazım Bey, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'nin üçüncü sınıfına geldiğinde okul yönetiminin aldığı sıkı tedbirler çekilmeyecek kadar ağırlaşmıştı. İttihad-ı Osmani Cemiyeti, öğrenimlerini tamamlamak ve fikirlerini yaymak amacıyla yetenekli öğrencileri Avrupa'ya gönderiyordu. Bursa Milli Eğitim Müdürü iken 1889 yılında Paris'e giden Ahmet Rıza Bey'in kültürel ve siyasî çalışmaları, öğrenciler üzerinde iyi bir etki yapmıştı. İdareciler, Ahmet Rıza Bey'in İttihad-i Osmani Cemiyeti'ne üye yapılmasını faydalı görüyordu. Bu amaçla yirmi bir yaşında olan Dr. Nazım Bey, Ahmet Rıza Bey'i kazanmak ve çalışmalarından yararlanmak için 1893 yılında Paris'e gönderildi. Sorbon Üniversitesi Tıp Fakültesine kaydoldu. Eğitimine devam ederken Aguste Comte'nin kurduğu Pozitivizm Cemiyeti'ne üye oldu. Tanınmış bilim adamları ve filozoflarla diyalog kurarak Celemeceau gibi şöhretli insanlarla arkadaş oldu. Paris'te Ahmet Rıza Bey'in dostluğunu kazanarak onun İttihad-i Osmânî Cemiyeti'ne katılmasını sağladı.

Paris Tıbbiye Mektebini 1895'te jinekolog doktor olarak bitiren Dr. Nazım Bey, Paris Hastanesi'nde çalışmaya başladı. Ahmet Rıza Bey'i Cemiyete kazandırdıktan sonra Dr. Nazım Bey, onunla siyasi faaliyetlerini yürütmeye devam etti. Cemiyetin bir gazete çıkarmasına ihtiyaç duyuluyordu. Bu ihtiyacı karşılamak, Paris'teki ittihatçı gençleri bir araya toplamak amacıyla Dr. Nazım Bey bir gazete çıkarılmasını teklif etti. Onun bu teklifi üzerine çalışmalar yapıldı ve 1 Aralık 1895 tarihinde Meşveret gazetesi yayınlanmaya başlandı Meşveret gazetesinde yayımlanan yazılarının altına Paris Sandukarı Nazım imzasını attı. Cemiyetin yayın organı olan Meşveret gazetesinde vatan ve millet konularını

içeren yazılar yazdı ve yazılarında II. Abdülhamit yönetimini eleştirdi. Fransız modeli bir yapılanmanın gerektiğini belirterek demokratik ve laik görüşleri savundu. Ahmet Rıza Bey ile birlikte siyasi faaliyetleri yoğunlaştırarak II. Abdülhamit ve hükümet aleyhinde bulundu. Bu nedenle İstanbul Hükümeti, Dr. Nazım Bey'i vatan haini ilan etti.

Dr. Nazım Bey, Paris'te Meşveret gazetesinde yazılarını yayınlarken, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adında bir teşkilatın kurulmasını önerdi. Onun bu önerisi üzerine, 1894'te Osmanlı Terakki ve ittihat Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin başkanlığına Ahmet Rıza Bey ve kurucu üyeliklerine de, Dr. Nazım Bey, Mizancı Murat, Dr. Şerafettin Mağmumi, Milaslı Halil ve Halil Menteşe getirildi.

Fikri ayrılıkları sebebiyle cemiyet içinde çıkan tartışmalarda Dr. Nazım Bey, Ahmet Rıza Bey'in yanında yer aldı. Meşveret gazetesinin çıkarılmasında ve cemiyet faaliyetlerinde Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza Bey birlikte hareket ettiler.

Dr. Nazım Bey ve arkadaşlarının İstanbul Hükümeti'nin aleyhinde siyasi faaliyetlerde bulunmaları sonucunda II. Abdülhamit'in baskısı ile 1897 yılı ilkbaharında Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Paris'ten çıkarıldı Meşveret gazetesi kapatıldı. Cemiyetin merkezi Belçika'ya nakledildi. Daha sonra cemiyet Belçika'dan da çıkartıldı ve Cenevre şehrine taşındı. Cenevre'de faaliyette bulunan cemiyet, Temmuz 1897 tarihinde Dr Nazım Bcy'in gayretleri ile yeniden Paris'e nakledildi. II. Abdülhamit, Dr. Nazım Bey ve ittihatçı arkadaşlarını ikna etmek için 10 Temmuz 1897 tarihinde, Ahmet Celalettin Paşa'yı Paris'e gönderdi. Dr, Nazım Bey, ideali uğruna Ahmet Celalettin Paşa'nın yaptığı maddi ve manevi çok cazip teklifleri reddetti. Kararlı ve sabırlı çalışmalarıyla Sami Paşaoğlu Sezai, Dr. Bahaddin Şakir gibi yetenekli gençleri etrafında topladı. Dr. Nazım Bey'in içten ve örgütlü çalışmaları sonucunda cemiyetin Londra, Kahire ve Napoli'de şubeleri açıldı.

Dr. Nazım Bey, 1899'da yapılan kongrede bütün gayretleriyle Ahmet Rıza Bey'i destekledi, bu arada cemiyete yeni üyelerin kaydedilmesinde ve maddi yardımların sağlanmasında çok etkili oldu. Kaydedilen üyeler arasında Ermeni, Rum, Bulgar ve Musevi olanların da yer almasında bir sakınca gömedi ve onların II. Abdülhamit yönetimine karşı bir araya getirdi. Cemiyetin 1902 yılında yapılan kongrede üyeler Prens Sabahattin Bey ve Ahmet Rıza Bey grubu olmak üzere ikiye ayrıldı. Dr. Nazım Bey , Ahmet Rız Bey grubunu destekledi. 1999 ve 1902 kongrelerinde güçlü olmak için Ermeni üyelerle birlikte çalışmaktan çekinmedi. Onun II.Abdülhamit'e muhalefetini Ermeniler de desteklediler, hatta yayınlarıyla da cemiyet'in propagandasını yaptılar.

1905 cemiyetin kadrolaşma ve teşkilatlanma yılı oldu. Cemiyetin örgütlenmesi görevi teşkilatçı ve komitacı olan Dr. Nazım Bey'e verildi. Yurt içinde ve dışında yeni şubeler açıldı ve onun gayretleriyle teşkilat aktif bir hale geldi. Dr. Nazım Bey bildiriler hazırlayarak her şubenin neler yapması gerektiğini, teşkilat ve kadrolaşma usullerini ayrıntılı bir şekilde anlattı. Şubelerin kurucu üyeleriyle ayrı ayrı ilgilenirken neler yapmaları gerektiğini de örgütleyici yaklaşımla ustaca anlattı. Çeşitli konuşma ve yazılarında Dr. Nazım Bey, "Hak demenin kuvvet demek" olduğunu söyleyerek "Önce teşkilat sonra neşriyat" sloganını gençlerin zihinlerine yerleştirdi. Eğitimin önemini belirterek Türklüğün ve İsalmiyetin faziletinden bahsetti. Dünyadaki Türk ve Müslümanların tek vücut olması zarureti belirterek, bu sayede boyunlara vurulan esaret zincirlerinin kırılacağını anlattı.

Kendisine verilen görevi eksiksiz bir şekilde yapan Dr. Nazım Bey hizmetlerini yurt içinde yürütmek amacıyla 1906 yılında Selanik'e gelmeye karar verdi. Selanik'te İsmail Canbulat ve Mithat Şükrü Bleda'nın önderliğinde Eylül 1906 tarihinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kurulmuştu. Mithat Şükrü Bleda'nın Dr. Nazım Bey'in Selanik'e geleceğinden

haberi vardı. Bu sebeple ona genç ve çalışkan Talat Bey ile faaliyetlerini yürütmesi tavsiyesinde bulunmuştu.

Bu tarihte siyasi faaliyetlerinden dolayı Dr. Nazım Bey vatan haini ilan edilerek idam cezasına mahkum olmuştu. Onun için yurt içine girmek kolay değildi. Makedonya'nın bir çok yerinde cemiyetin şubeleri açılmış ve teşkilattaki kadrolaşma tamamlanmıştı. Makedonya'da Türklerin yanı sıra Arnavut, Rumen, Bulgar ve Sırp, Osmanlı idaresinde yaşıyorlardı. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti azınlıkların yıkıcı politikaları karşısında birleştirici bir siyaset izleyerek her tarafa yayılmıştı. Fakat azınlıkların bir kısmı, Türklere, Osmanlı yönetimine ve cemiyetin faaliyetlerine karşı duruyorlar ve hatta kanlı eylemde bulunuyorlardı. Selanik, Osmanlı Devleti aleyhinde bulunan Bulgar, Rum ve Sırp komitacılarının karargâhı haline gelmişti. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, azınlık grubundan Rum komitacılarla çok iyi şekilde anlaşabiliyordu.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin yöneticileri, Rum komitacılarının başkanları ile görüştü. Rum komitacıları ile anlaşma sağlandıktan sonra Dr. Nazım Bey, Yunanistan üzerinden Selanik'e gelmek amacıyla Rumların yardımını aldı ve oradan Atina'ya geldi. Atina'da iki ay bekledikten sonra komitacılar, kılık ve kıyafet değiştiren Dr. Nazım Bey'i Selanik sınırına getirdiler. Yolculuk esnasında Dr. Nazım bey sırtına cübbe giydi, sakalını uzattı, gözlük taktı, ayağına yemeni giydi, hoca kıyafetine girdikten sonra konuşma şeklini ve ses tonunu değiştirdi. Onu bu durumda en yakın arkadaşları bile tanıyamaz oldu. İsmiğini değiştiren Dr. Nazım Bey zaman zaman Hoca Yakup Efendi, Selanikli Nazım, Yakup Ağa, Tütüncü Yakup Ağa, Rüstem gibi takma isimler kullandı.

Selanik'e gizlice gelen Dr. Nazım Bey, Mithat Şükrü Bleda'nın evinde kaldı. Bu arada dikkat çekmemek için başına sarık sardı ve ayağına Rumeli potini giyerek kendisini gizledi. Hatta yakın arkadaşı Dr. Telodo onu çok zor tanıdı. Onu görüp tanıyanlar hükümete ihbarda bulunmaması için ölümle tehdit edildi. İttihatçıların himayesinde gizlenmesine rağmen o devirde Dr. Nazım Bey'i saklamak ve barındırmak çok riskli bir hareketti.

Dr. Nazım Bey, Selanik'teki çalışmalarını yoğunlaştırdı. Cemiyete üye olacaklar için 1789 Fransız İhtilali'nde Jakopenlerin yaptığı üye kayıt merasiminden esinlenerek, itttihatçılara ait özel yemin töreni ve metni hazırladı. Amacı, yemin töreni ve metni vasıtasıyla üyeler arasındaki bağları güçlendirmek ve dağınık halde bulunan cemiyeti bütünleştirmekti. Cemiyetin Paris gurubu ile Selanik gurubu ayrı ayrı çalışıyordu. İşte bu amaçla Dr. Nazım Bey Paris'te bulunan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Selanik'te bulunan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni birleştirmek için her ikisinin İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşmesini teklif etti. Üyelerin çoğu Dr. Nazım Bey'in bu teklifini kabul ederek iki cemiyetin adı Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirildi ve bu ad altında 27 Eylül 1907 tarihinde birleştirildi. Tek isim altında bütünleşen teşkilat içinde görev taksimi yapıldı. Bundan sonra Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik grubu iç, Paris grubu ise dış işlere bakmakla görevlendirildi.

Cemiyeti tek isim altında amaç bakımından birleştirmede aktif rol oynayan, Paris ve Selanik'le görevini hakkıyla yapan Dr. Nazım Bey için artık ihtilal yapma zamanı gelmişti. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, bilhassa İzmir, Aydın ve havalisinde cemiyetin teşkilatlanması sağlanamamıştı. Buralarda Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin teşkilatlanmasını sağlamak amacıyla Dr. Nazım Bey, İzmir'e gitmek için Selanik'ten ayrıldı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti yöneticileri ve Dr. Nazım Bey Selanik'te bir ihtilalin yapılmasını karara bağlamışlardı. Yani İttihatçılar, Rumeli'de ihtilal yapmaya karar verdiler. II. Abdülhamit yönetimine karşı yapılacak ihtilali ancak İzmir Kolordusu önleyebilirdi. Dr. Nazım Bey'in esas amacı, İzmir Kolordusuna mensup zabıta'yı cemiyete üye yapmak ve onların yapılması kararlaştırılan ihtilale yardım etmeleri sağlamaktı.

İzmir'e 1907'de gelen Dr.Nazım Bey, Binbaşı Tahir Bey ve Halil Menteşe ile irtibat kurdu. Jandarma zabiti Eşref Kuşçubaşı ile birlikte çalışmalarını yürüttü. Rumeli'de îhlilal yapmaya karar verdiklerini belirterek gençleri etkili ve güzel konuşmaları ile yönlendirdi. Oları cemiyetin fedai üyeleri yaptı. İzmir'de Eşref Kuşçubaşı'nın Jandarma, Sami Bey'in polis ve Reşit Bey'in İzmir inzibat amirliklerine tayin edilmeleri Dr. Nazım Bey'in buradaki komitacılık faaliyetlerini kolaylaştırdı. Bu arada tütün satmak ve sarık sarmakla meşgul olan Dr, Nazım Bey, gençlerin başına ihtilal sarığının kalıplarını geçirdi. Burada Evliyazade ailesinden Refik Evliyazade'nin kızı Bcria Hanım'la tanıştı ve daha sonra 1909 yılında onunla evlendi.

Cemiyetin faaliyetlerine kadınların da katılmasını sağladı. İzmir'de çeşitli yerlerde yemin merasimleri düzenledi. Merasimlerde silah ve Kuran üzerine kadın ve erkekleri yemin ettirerek kadrolaşmayı sağladı. Aydın ve Denizli'ye giderek cemiyetin amaçlarını anlattı. Denizli ve Aydın'da tanınmış kişileri cemiyete üye yaptı. 1908'de Çakıcı Mehmet Efe ile görüşerek onu II. Abdülhamit'c karşı yapılacak ihtilale katılmaya davet etti.

Dr. Nazım Bey, İzmir Redif Fırkaları ve Karaman Taburlarında bulunan askerleri, hükümetin aleyhine çevirdi. Resneli Niyazi Bey'in Manastır'da 3 Temmuz 1908 de hürriyet bayrağını açtığı ve hürriyet için isyan etiği esnada Dr. Nazım Bey, İzmir'de bulunuyordu. Onun İzmir'deki faaliyetlerinin etkisi ile, İzmir Redif Fırkalarında bulunan askerler, Niyazi Bey'e karşı harekete geçmek istemedi. Selanik'e gönderilen İzmir Kalordusunun ilk taburları, 3. Ordu birliklerine katılmayarak rıhtıma çıkınca silah çatlılar ve göğüslerine hürriyet işaretlerini taktılar.

Dr. Nazım Bey, II, Meşrutiyet'in ilanını haber alır almaz Selanik'e geldi, daha önce olduğu gibi ihtilal esnasında görevini en iyi şekilde yaptı. Selanik'te İttihatçı arkadaşlarıyla görüştüktan sonra 27 Temmuz 1908 tarihinde İzmir'e döndü. Onun İzmir'e dönüşünü; Türkler, Museviler, Ermeni ve Rumların hep birlikte söyledikleri "Yaşasın Hürriyet" tezahüratlarıyla karşıladılar. İzmir'de halk, rıhtımları, sandalları ve körfezi doldurdu, şehirde bayram havası yaşandı

Dr, Nazım Bey 17 Ağustos 1908 tarihinde İzmir'de, 31 Mart Vakası'na benzer bir provakasyon hazırladı. Sinema ve tiyatroya kadınlarda erkeklerle gidebilir şeklinde afişler astırdı. Kömürcü Ahmet Ağa gibi muhafazakar insanlar da bunu bahane edip dolduruşa geldiler ve sokaklara döküldüler. Kömürcü Ahmet Ağa'nın "Şeriat elden gidiyor, biz istemezük, biz deyyus değiliz." gibi tahrik edici sözleriyle halk heyecana getirildi ve isyan ettirildi. Tahrik edilen halk İzmir'de tam bir karışıklık içine düştü. Karşılıklı vuruşmalar, kurşun atmalar başladı. Halk ile asker karşı karşıya geldi

Dr. Nazım Bey, 23 Temmuz 1909-23 Temmuz 1910 tarihleri arasında Osmanlı İttihat ve Terakki Ccmiyeti'nde Katib-i Umumi, 23 Temmuz 1910 tarihinden 1918 yılına kadar merkezi umumi üyesi, Mütareke'den üç ay önce 21 Temmuz 1918-14 Ekim 1918 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulundu.

Dr. Nazım Bey Katib-i Umumi görevinde iken Avrupa'ya öğrenciler gönderdi. Balkan Savaşı esnasında Hilâli Ahmer Hastanesi Başhekimliğine tayin oldu. Selanik İşgal edilince Yunanlılara esir düştü ve Atina'da 11 ay hapsedildi. I. Dünya Savaşı'ndan birkaç ay önce Yunanistan'da hapis esaretinden kurtularak İstanbul'a geldi, İstanbul'u adım adım gezerek halkın çok fakir ve perişan olduğunu gördü. Türkleri bundan kurtarmak için iktisatla meşgul olmaları hususunda çalışmalar yaptı. Rumeli Hisar'da kollektif bakkalcılık şirketi kurdu. İktisadi ve ticari faaliyetleri bilimsel bir şekilde yürütmeyi gerçekleştirmek amacıyla Bilgi Cemiyeti'ni faaliyete geçirdi.

Dr. Nazım Bey 31 Mart Vakası'nda İstanbul'da bulunuyordu. Talat Paşa ile kıyafet değiştirerek Sirkeci ve Sultanahmet gibi yerlere gittiler ve olayları yakından takip ettiler. 31 Mart Vakası'nın üçüncü günü Ayasofya'ya giden Dr. Nazım Bey, olaylara aktif olarak katıldı. II. Abdülhamit'i tahttan indirmek için hükümetin aleyhinde çalıştı. Çünkü Dr. Nazım Bey II.

Abdülhamit'ten nefret eder ve her yerde onun aleyhinde bulunuyordu. Sultanlık unvanını küçük düşürmek için her türlü aşağılayıcı sözler söylüyordu. Hattâ padişahlık unvanını II.Abdülhamit'e yakıştırmaz ve onu mecnunlukla itham ederdi. II. Abdülhamit'e karşı on altı yıl mücadele eden Dr. Nazım Bey, Padişah'ın tahttan indirilme fetvasını Şeyhülislam Mehmet Ziyaeddin Efendiden bizzat kendisi aldı. Dr. Nazım Bey'in çabasıyla alınan bu fetva ile Fatih Rüştü Zorlu'nun babası olan Rüştü Paşa Midilliye sürgün edildi.

Dr. Nazım Bey, 1911'de kurulan Türk Ocağı vasıtasıyla Türkçülüğe büyük hizmetlerde bulundu. İzmir'de 1911'de Halka Doğru dergisini yayınlarak görüş ve fikirlerini halka duyurdu. Ziya Gökalp'in fikirlerini destekleyerek milliyetçiliğe hizmet etti. Dergide, gençliğin ve halkın ihtiyaçlarını gündeme getirirken, ülkenin içinde bulunduğu durumdan ve yönetimin yanlış politikalarından bahsetti.

I. Dünya Savaşı sırasında askere gitmek istediye de arkadaşları Dr. Nazım Bey'in merkez-i umumi üyeliği görevinde kalmasını istediler. Makam ve menfaate hiç bir zaman talip olmayan Dr. Nazım Bey, savaş esnasında zorla Talat Paşa tarafından Men'i İhtikâr Komisyonu üyeliğine tayin edildi. Sosyal faaliyetlere de katılan Dr. Nazım Bey, 1916 yılında Fenerbahçe Spor Kulübü'nün başkanlığı hizmetinde bulundu.

Dr. Nazım Bey sorumluluk duygusu olan sosyal ve çok aktif biriydi. Alman Dostluk Cemiyeti'nde görev aldı. Avrupa'ya Talebe Gönderme Cemiyeti, Asar-ı Atikanın Muhafazası Cemiyeti ve Bilgi Cemiyetlerinde üye olarak hizmetlerde bulundu.

Dr. Nazım Bey, Mustafa Kemal Paşa'yı çok seviyor ve onun generalliğe terfisinin gecikmesinden aşırı derecede rahatsız oluyordu. Enver Paşa, Mustafa Kemal'i kendisine rakip görüyordu. Bu nedenle Talat ve Enver Paşalar, Mustafa Kemal Paşa'nın generalliğe terfisine pek önem vermiyorlardı. Dr. Nazım Bey, Conkbayırı, Anafartalar ve Çanakkale gibi yerlerde üstün başarılar kazanan Mustafa Kemal'in paşalığa terfisini ısrarla istiyordu. Bunu sağlamak için Enver ve Talat Paşaları tehdit ederek sıkıştırıyordu. Nitekim onun aşırı ısrarı üzerine 1916'da Mustafa Kemal, paşalığa yükseltildi. Bundan sonra da Dr. Nazım Bey, devamlı Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer aldı, onun fikirlerini destekledi ve yönetimde ona muhalefet etmedi.

Dr. Nazım Bey, Milli Eğitim Bakanlığı görevinde iken sosyal ve kültürel faaliyetlerin başına Ziya Gökalp'i tayin etti. Bakanlık personeline ve öğretmenlerine aşırı derecede ilgi gösterdi. Devlet malını titizlikle korudu. Devlet malına gösterdiği aşırı hassasiyet ve dürüstlüğü sebebiyle bakanlıkta şahsına ayrılan makam arabasına binmedi.

Talat Paşa Hükümeti, 8 Ekim 1918 de istifa etti. İtilaf devletlerince ve İstanbul Hükümetince, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları savaşın sorumlusu ve suçlusu kabul ediliyordu. Ülkenin içinde bulunduğu şartlar gittikçe ağırlaşıyordu. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin olağanüstü kongresi 1 Kasım 1918 tarihinde yapılırken, cemiyetin idarecileri İstanbul'dan ayrılmaya karar verdiler.

Dr. Nazım Bey, İstanbul'dan ayrılmadan önce beş aylık maaş tutarındaki 300 lira parayı eşi Beria hanıma verdi, eşinin İzmir'e giderek babası Refik Evliyazade'nin yanında kalmasını istedi. Kendisine de 18 lira yol harçlığı ayırdı.

Bir ara Dr. Nazım Bey Anadolu'da bir köye yerleşip sakin bir hayat yaşamayı düşündü ise de arkadaşları onun fikrini değiştirdiler. Yeterli bir hazırlık yapmadan alelacele 2 Kasım 1918 Cumaertesini Pazar'a bağlayan gece saat 11'de bir estimbota binerek, Yeniköy önlerinde bekleyen Rus torpidosuna geldi. 4 Kasım 1918 günü Sivastopol'a ulaşan Dr. Nazım Bey, buradan trenle yoluna devam etli ve Berlin'e 200 km. mesafe uzaklıkta bulunan Turizağ'a geldi, sabaha doğru Alman askerleri ile birlikte Berlin'e vardı. Berlin'de komünizm ihtilali olduğundan hala top ve tüfek atışları devam

ediyordu.

Berlin’de, İttihatçılar aleyhine Rum ve Ermeniler gösteri yürüyüşü yaptılar. Dr. Nazım Bey, güvenli bir ortam olmadığından Berlin’den Bavyera’ya gitti ve bir müddet sonra Talat Paşa’nın bulunduğu Sanatoryum’a geldi. Yurt dışında hayat mücadelesi verirken diğer İttihatçıların bir kısmı gibi Dr. Nazım Bey de, 23 Mart 1919 tarihli irade-i seniye ile idam cezasına çarptırıldı.

Dr. Nazım Bey, İtilaf Devletleri karşısında ezilen Müslüman milletlerin haklarını korumak amacıyla İslam İhtilalleri Cemiyeti’nin Berlin’de kurulması çalışmalarına katıldı ve Müslüman devletlerin temsilcilerinin de bu cemiyete katılmasını istedi. İtilaf Devletlerine karşı Hindistan ve Rusya’nın anlaşması konusunda birçok teşebbüslerde bulundu. Diğer müslümanların bağımsızlığını elde edebilmeleri karşılığında Rusya’nın Azerbaycan’ı istilasının kabul edileceği fikri Dr Nazım Bey tarafından desteklendi. Onun amacı Irak, İran ve Hindistan’da olaylar çıkararak buralarda söz sahibi olan İtilaf Devletlerinden İngiltere’nin nüfuzunun azaltılması yönünde çalışmalar yapmaktı.

Enver Paşa, Bolşeviklere esir düşmüştü. Dr. Nazım Bey, onu kurtarmak için Moskova’ya geldi ve Enver Paşa’yı hapisten kurtararak tekrar Berlin’e döndü. Berlin’de Müslüman milletlerin lehinde propaganda yapmak amacıyla bir büro açtı. Bu arada İtilaf Devletlerine karşı kendilerinin yurtdışında, Mustafa Kemal Paşa’nın da yurt içinde mücadele yapması gerektiğini bildiren mektuplar yazdı. Berlin’de Fransızca ve Almanca yazılar yazarak bunları çeşitli gazete ve dergilerde yayımladı.

Dr. Nazım Bey, Almanya, İsviçre, Macaristan, Fransa ve Rusya’ya gitti, bunların devlet yetkilileri ile görüşerek İtilaf Devletlerine karşı mücadele etmelerini istedi. Anadolu’daki Milli Mücadeleyi destekleyen Dr. Nazım Bey, 1921 yılında Moskova ve Batum’a gitti ve Enver Paşa’nın yanında kalarak onun Anadolu’ya girip Mustafa Kemal Paşa’ya karşı muhtemel bir hata yapmasına engel oldu. Yani Enver Paşa’nın Anadolu’ya girmesini önledi. Cemal Paşa ile Çarçu’da buluştu ve Buhara’da Türklerin teşkilatlanması çalışmalarında bulundu. Bu arada Enver Bey’in isyanı Dr. Nazım Bey’in ve İttihatçıların hayatının tehlikeye düşmesine sebep oldu. Dr. Nazım Bey, bunun üzerine Buhara’dan tekrar Moskova’ya hareket etti. Bu yolculuk esnasında Sakarya Savaşı devam ediyordu. Enver Paşa’nın Anadolu’ya girmek istemesi tehlikesi karşısında Dr. Nazım Bey, ona niçin muhalefet etliğini sordu. Mustafa Kemal Paşa’nın kendilerinin düşündüğü fakat gerçekleştiremediği demokratik ve laik fikirleri tek tek uyguladığını söyleyerek “Meşruiyet nasıl bir Enver’i doğurdu ise, Kuvay-ı Milliye de Mustafa Kemalî bağışlamıştır...Bize düşen vazife Mustafa Kemal’e hadim ve müzahir olmaktır...” dedi.

Enver Paşa’nın isyanı ve Cemal Paşa’nın öldürülmesi üzerine Dr. Nazım Bey Moskova’dan ayrılarak Almanya’ya geldi, gizlice Bavyera’nın bir köyüne gitti ve burada sessiz bir şekilde hayatını devam ettirdi. İzmir’in kurtuluşundan sonra, yapılan davet üzerine Yunanistan güzergahından İzmir’e geldi. Çocuklarını yanına alarak ailesiyle birlikte sade ve sakin bir hayat yaşamaya başladı. Evinin bahçesi ile meşgul oldu ve siyasi hayattan çekildi. Bu kadar fırtınalı bir hayat yaşayan Dr. Nazım Bey, kahveye gitmekten bile çekinirdi. Kızı Sevinç Hanım’ı Amerikan Robert Koleji’ne yatılı olarak gönderdi. Ailesinin geçimi ve çocuğunun eğitimi ile yakından ilgilendi. Zaman zaman kızının okul harçlığını veremeyecek kadar maddi sıkıntılar içine düştü. Sözünden dönmeyen, milliyetçi, son derece dürüst ve demokrat olan Dr. Nazım Bey’i dostları unuttu. Hatta yakınları onun yüzünden zarar görmeye başladı.

Dr. Nazım Bey, İzmir’de hayatının en sakin dönemini yaşarken 17 Haziran 1926’da Mustafa Kemal Paşa’ya suikast hazırlandığı haberi yayınlanınca İzmir’de bulunan ittihatçılar, birer birer tutuklandılar. Suikastla ilgisi bulunduğu

zannıyla Dr. Nazım Bey de tutuklandı. Halbuki Dr. Nazım Bey, Atatürk'ü çok seviyordu. Çünkü Atatürk, onun laik, demokratik ve cumhuriyet düşüncelerini gerçekleştiriyordu. Bu arada arkadaşları olan İttihatçılar, patavatsız konuşmalarından dolayı Dr. Nazım Bey'i dışlayarak ona önem vermiyorlardı.

Dr. Nazım Bey, 1 Temmuz 1926 tarihinde tutuklandıktan sonra 2 Temmuz 1926'da İzmir'de kimlik tespiti yapıldı ve esas sorgulama Ankara'ya bırakıldı. Ankara İstiklâl Mahkemesi'nde ilk yargılanma 19 Temmuz 1926'da başladı ve Dr. Nazım Bey, suikastten ziyade önceki yaptıkları ile suçlanmaya başladı. Neden Mustafa Kemal Paşa'ya "Küçük Napolyon, Gazoz Paşa ve Sarı Paşa" gibi hakaret içeren sözleri söylediği soruldu ve diğer önde gelen İttihatçılarla birlikte sözde Ermenilerin öldürülmesine neden olmakla suçlandı.

İkinci duruşma, 21 Temmuz, üçüncü duruşma 22 Temmuz günleri yapılarak suçlamalar devam etti. Savcı Ali Bey'in tek tek maddeler halinde idia ettiği suçlamalarına Dr. Nazım Bey, tatmin edici cevaplar verdi. Dördüncü ve son duruşma 8 Ağustos 1926 Pazartesi günü yapıldı. Bu duruşmada da Dr. Nazım Bey, eski ifadelerini aynen tekrarladı. Savcı Ali Bey'in suçlamalarını reddederek, 25 Ağustos 1926'da yaptığı ayrıntılı savunmasında masum olduğunu söyledi. 26 Ağustos 1926 Perşembe günü saat 14'te mahkeme idam cezasıyla cezalandırılması kararını açıkladı ve karar Dr. Nazım Bey'in giyabında okundu. Mahkeme kararı aynı gün saat 22'de Cebeci Hapishanesi'nde Dr. Nazım Bey'e tebliğ edildi. Cavit Bey'in idamından sonra Dr. Nazım Bey, hapishane müdürünün odasına getirildi. Vasiyeti alındıktan ve dini merasimi yapıldıktan sonra idam sehpasına götürüldü. Sandalyeye çıkarılıp sehpanın ipi Selanikli Cellat Ali tarafından boynuna geçirildiği vakit son söz olarak "Efendiler, bu meselede katiyen alakam ve sa-i taksirim yoktur. Masumum." dedi. Fakat verilen emir üzerine Selanikli Cellat Ali, ipi çekti ve böylece Dr. Nazım Bey, idam sehpasında can verdi.

Dr. Nazım Bey'in idam cezasına çarptırılma haberi İttihatçılar tarafından hayretle karşılandı. Onun fedakar ve mahrumiyetlerle sürdürdüğü hayatı, laik, demokratik ve cumhuriyet rejimi ile yönetilen Türkiye Cumhuriyeti Devlet'i için feda edildi. Oysa Dr. Nazım Bey, cumhuriyet rejimine hayatını adanmış ve bu uğurda feda olmaya bütün samimiyeti ile razı olmuştu. O, çok sevdiği laik, demokratik ve cumhuriyet rejiminin Türkiye'de kurulmasına çok sevinmişti. Fakat dikkatli olmaması, söz ve davranışlarını kontrol edememesi hayatına mal oldu.

Ahmet EYİCİL

KAYNAKÇA

BEYATLI, Yahya Kemal, **Siyasi ve Edebi Portreler**, İstanbul 1968.

EYİCİL, Ahmet, **İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey 1872-1926**, Birinci Baskı, Ankara 2004.

Hâkimiyeti Milliye, 27 Ağustos 1926.

HANİOĞLU, Şükrü, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jöntürkler**, İstanbul 1985.

İstanbul 5.Asliye Hukuk Mahkemesi Kararı. Esas No 955/647. Karar No:955/74I, Tarih 26 Ekim 1955.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1906-1907 Senelerine Ait Muhaberatın Kopya Defteri, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi Yazma No: 45.

KARABEKİR, Kâzım, **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, İstanbul 1982.

KURAN, Ahmet Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki**, İstanbul 1948.

Milliyet, 27 Ağustos 1926.

Rıza Tahsin, **Mirat-t Meatib-i Tıbbiye**, Cilt 2, İstanbul 1328.

TBBM Arşivi, Dosya No:239/31 Defler No 109.

TBBM Arşivi, Dosya No:239/31 Defler No 8.

TBMM Arşivi, Dosya 10:239-31, Defter No: 170-11.

TBMM Arşivi, Dosya No: 239/31, Defler No:11.

TEMO, İbrahim, **İttihat ve Terakki Anıları**, İstanbul 1987.

YALÇIN, Soner, **Efendi, Beyaz Türklerin Büyük Sırrı**, Onuncu Baskı, İstanbul 2004.

28/11/2023 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/doktor-nazim-bey-1872-1926/?pdf=3439> adresinden erişilmiştir